

Tankeforvirring, limtenkning og tenkevilje

Et kjerneproblem i vår tid er spørsmålet om den menneskelige frihet. Som oftest finner vi det riktignok rent i det ytre som slagord eller program. Men allikevel lever der i hvert menneske i dag, bevisst eller underbevisst, spørsmål som krever svar: Hva er frihet? Hvor finner jeg frihet? Hvorledes finner jeg friheten?

Det område hvor man iallfall først kan søke etter friheten, er tenkningen. Men straks må vi stille spørsmålene: Hva betyr tenkningens frihet? Når blir tenkningen fri? Hvorledes lever den frie tenkning?

Som et fruktbart utgangspunkt for undersøkelsen velger vi et patologisk tilfelle, et sinnssykt menneske.

Lægen spurte en manisk sinnssykepasient: "Hvordan går det?" eller rettere sagt: "Wie geht's?" (Eksemplet er tatt fra et tysk sinnssykearsiv), og får følgende svar:

"Es geht, wie's steht. In welchem Regiment haben sie gestanden? Herr Oberst ist zu Hause. In meinem Hause, in meiner Klausur! Haben sie Dr. Klaus gesehen? Kennen sie Koch, kennen sie Virchow? sie haben wohl Pest oder Cholera? Ach, die schöne Uhrkette, wie spät ist es?"

(Smilg. O. Liepmann, "Über Ideenflucht", Halle 1904. I norsk oversettelse: "Det går som det kan. I hvilket regiment har De stått? Hr. Oberst er hjemme. I mitt hus, i min celle! Har De sett dr. Klaus? Kjenner De Koch, kjenner De Virchow? De har vel pest eller kolera? Å, for en fin urkjede, hvor mange er klokken?")

Nogen opplysninger er kanskje nødvendig for å forstå dette underlige svar. Pasienten var hos en oberst, da han tjente sin verneplikt. Han sa dengang ofte setningen: Hr. Oberst er hjemme. (Herr Oberst ist zu Hause. "Dr. Klaus er læge. Koch og Virchow er to kjente medisinerere, som hadde pest og kolera som spesialområde. Lægen som spurte pasienten, har en fin urkjede, som er synlig.

Vi ser her lett at der er assosiasjoner mellom to og to av svarets enkelte deler, men at denne assosiasjon ikke lenger spiller noen som helst rolle ved neste ledd. La oss tenke gjennom sammenhengen. "Geht" og "steht" henger sammen i lydene. "Steht" og "gestanden" hører sammen i betydning. Men her spiller ikke "geht" noen rolle mer. Det første ledd i første assosiasjon er helt ute av bevisstheten. "Regiment" og "Oberst" hører sammen. "Gestanden" er utsjaltet. Både "Hause" og "Kause" er boliger og klinger dessuten sammen. Nogen oberst er der ikke nu. "Klausur" og "Klaus" er nesten det samme. Men i denne "Klausur" kan man ikke bo mere; det er nu bare et ord. – Dr. Klaus, Koch og Virchow er riktignok litt forskjellige, men allikevel medisinerere alle tre. Klaus fanger ikke lenger interessen. Koch og Virchow forsvinner like fort. Tilbake er bare deres spesialsykdommer. Men pest og kolera synes ikke å bety så meget for den sinnssyke, for – se, for en fin urkjede lægen har! Den estetiske nytelse av dette plutselige sanseintrykk varer bare et sekund, for – hvor mange er klokken? –

Dette maniske svar er tilsynelatende et kaos, men i virkeligheten er det lovmessig bundet i hvert enkelt ledd. Det syke består i, at mennesket her ikke har noen makt til å styre de forestillinger og sanseintrykk som dukker opp i bevisstheten. De styrer seg selv og den syke blir revet med strømmen. Forestillingene og sanseintrykkene trenger seg frem, hersker et øyeblikk uten antydning til motstand for så igjen å forsvinne. Den syke kan ikke gjøre noget fra eller til ut fra seg, kan ikke holde noen forestillinger borte, kan ikke danne noen forestillinger som ikke dukker opp av seg selv.

Tankeforvirring kaller vi dette symptom. Men det er bare den groteske utrerte form vi kaller sinnssykdom. I mildere grad kjenner vi det alle som tendens, av smertelig erfaring, når vi legger litt merke til vår egen og våre medmenneskers tenkning.

Hvem har ikke for eksempel, en eller annen gang undersøkt samtalen etter – la oss si – en bedre middag? Vi snakker om veggedyr. Nesten alle har en eller annen redselshistorie å varte opp med. Samtalen varer et kvarters tid. "Men hvordan kommer veggedyrene inn i huset?" "Kanskje fra biblioteket. Froken X har fortalt meg det. Hun er ansatt der og har sett at det er mulig. – Hun har nettopp forlovet seg." – "Med hvem?" – I de følgende minutter droftes forlovelsen osv. – Veggedyr kommer ikke mer på tale. – Tendensen i dette kjenner vi straks igjen fra det patologiske tilfelle. Forestillingene ruller avsted automatisk. – Det vilde være meningsløst å tale om frihet her."

Består da kanskje tenkningens frihet tvertimot i det at vi ikke hopper fra det ene til det annet, men blir stående ved en og samme sak?

La oss ta et annet eksempel til illustrasjon. –

Jeg følger en eldre herre hjem. Han bor alene. "Hvordan har De innrettet Dem?" Han forteller at han for eksempel har kjøpt et isskap. Jeg får nu høre meget om det, hvorledes det rent teknisk er konstruert, hvordan

det funksjonerer osv. Jeg spur ham så om noget helt annet. Han stirrer et øyeblikk ubevegelig frem for seg og svarer: "Når jeg setter flote inn i isskapet ..." Igjen tar jeg fatt på et nytt emne. Forgjeves. – Vi må jo nu selv sagt drofte isskapet helt til vi kommer til gatedoren. Emnet er jo ikke på langt nær uttomt ennu. Vel, han er kommet hjem. Men det går jo ikke an å rive samtalen tvert over. Isskapet må behandles grundigere. Han følger meg altså like godt hjem. Og om isskapet forteller han og om isskapet svarer han enten jeg spur om isskap eller ikke. Isskapet er som frosset fast i bevisstheten. – Endelig avskjed. Entrédoren er smekket igjen mellom oss. Etter ett minutt ringer det. Jeg åpner deren. Han sier: "Bare en ting til: Isskapet ..."

Han blev virkelig stående ved saken. Under ingen omstendigheter hverken vilde eller kunde han tydeligvis tenke på noget annet, for saken var uttomt. Stiv ubevegelighet eller limaktig seig tregghet bestemmer her som tvangselement. På denne måte er tenkningen like ufri som i første tilfelle, i tankeforvirringen. – Om man er ufri i tenkningen på den ene eller annen måte, avhenger av hvilket temperament det er som bestemmer tenkningen for meget. På grunn av den ensomme herres melankolske temperament er der et annet tvangselement som virker enn i sangviniker-tenkningen hos den tankeforvirrete.

Om man blir stående ved en sak eller ikke, utsier ikke noget om tenkningens frihet eller ufrihet. Som sangviniker kan man bli revet vekk fra saken, som melankoliker kan man bli holdt fast ved en sak. – I begge tilfeller er man i sin tenkning like meget determinert av det legemlige naturgrunnlag. Hverken tankeforvirring eller limtenkning er fri tenkning.

Vi har beskrevet to polart motsatte tenkemåter. Kan vi frembringe syntesen av begge? Eller noyere uttrykt: Hvordan kan vi tenke sangvinikerens mangfoldige, brogete, forskjelligartede ting og også bli stående ved melankolikerens ene sak? Det kan vi, når vi ikke blir revet avsted med de mangfoldige, brogete ting, men selv går til dem i tenkningen. Det kan vi, når vi ikke blir holdt fast i tenkningen av saken, men bevisst blir stående ved saken i tenkningen. Når vi bevisst blir stående ved en sak, kan vi også gå vekk fra denne sak. Når vi bevisst går til mange brogete saker, kan vi også bli stående ved en enkelt bevisst utvalgt."

Hvorledes er det mulig? Tenkeviljen kan det. Tenkevillien, som har sin opprinnelse i det personlige initiativ. I tenkevillien er all ytre tvang utsjaltet. Tenkevillien er fri. Og hvis vi vil bruke ordet tenkning bare om dette tilfelle, kan vi si: Tenkningen er fri. All annen tenkning er uren tenkning, oppblandet tenkning, hvor et annet element som bestemmes av det naturgivne kroppsgrunnlag er trengt inn i tenkningen og gjør den ufri, dvs. – som vi har sett -sykelig. Den rene tenkning kan aldri oppstå ved slike elementer. Den kan bare sprudle frem av personlig initiativ i indre handlingsdod, når der blir gjort plass i bevisstheten, når de ytre tvingende elementer blir skjovet til side. Og denne frihetskilde er samtidig sunnhetskilde. – Dens livsrikdom okes ved ovelse. Til hjelp har Rudolf Steiner utarbeidet og noye beskrevet en lang rekke indre øvelser for dette.

Som illustrasjon og eksempel tar vi for oss to av de mest elementære øvelser. –

Forst en tenkevijeøvelse:

Jeg bestemmer meg til å ta for meg en forholdsvis enkel og lett overskuelig gjenstand, en kniv, en penn, en kopp, en blyant. Jeg bestemmer meg til -la oss si i de følgende 5 minutter -bare å ha denne gjenstand i bevisstheten. Jeg bestemmer meg for eksempel først til å gripe dens utseende noye. Så spur jeg meg for eksempel: hvorledes funksjonerer denne gjenstand? Hvorledes lager man denne gjenstand? Til hvilken tid i historien og til hvilke mennesker horer denne gjenstand? etc. Etter 5 minutter bestemmer jeg meg til forelobig ikke mer å ha denne gjenstand i bevisstheten. "Jeg går bevisst til saken, blir bevisst stående ved saken, går bevisst vekk fra saken. Ved å øve slik våkner etterhvert den bevisste tenkevillje."

Så en viljebevissthetsovelse:

Jeg beslutter meg til å gjøre en bestemt handling på en bestemt tid i morgen. Jeg velger en lett overskuelig handling som i og for seg er ubetydelig, som ikke horer til nogen vanlig plikt eller nødvendighet og som ikke har nogen nytteeffekt for eksempel. Å flytte på nogen gjenstander på en bestemt måte. Altså jeg utfører en handling som likesom er isolert mellom de andre handlinger og derved loftet ut av den vanlige handlingsstrom. – På den måten flyter denne bestemte, isolerte, enkle handling helt og holdent ut av den bevisste beslutning å fullføre handlingen. Alle ytre tvangselementer utsjaltet. –

Disse to øvelser forsterker hverandre gjensidig. Alt avhenger av den indre energi som utfoldes og den gjentatte øvelse. "

Ved slike øvelser erobrer man seg et frihetsområde, om det enn er aldri så lite."

Men vil mennesket bli fritt? ønsker vår tids mennesker å komme frem til virkelig indre frihet? Selv om der

lever en underbevisst streben i denne retning, innretter man stadig livet i den motsatte retning, – som om man strebet etter størst mulig ufrihet.

La oss for eksempel betrakte psykoanalysen. Den anvender forskjellige metoder, snart den ene, snart den andre. Angivelig er målet alltid en frigjørelse av mennesket. Vi skal ikke her behandle dette utførlig, men bare se litt på en særlig ofte anvendt metode, assosiasjonsmetoden. –

Pasienten ligger på en sofa, mest mulig passiv, mest mulig avslappet. Analytikeren sier et ord.

Pasienten svarer det første som faller ham inn. Det samme gjentas med en hel rekke ord. – Hva er det som skjer her? Den tilstand som er permanent hos den maniske, tankeforvirrete sinnssyke, blir her for kortere tid frembragt kunstig. Analytikeren bidrar her til å gjøre pasienten kunstig syk i denne henseende. Tenkeviljen, den fri tenkning utsjaltet.

Andre eksempler i retning av indre ufrihet er den lammelse av tenkevillien som nødvendigvis finner sted ved anslags hypnose og mediumisme. Selv om det er forholdsvis få mennesker som virkelig setter sin lit til mediumismen som noget verdifullt menneskelig, er det allikevel forbausende mange som liker å beskjefte seg med og å leke med denslags, særlig i den aller siste tid, like fra ordnete seanser til kortkabler om hvem som vinner krigen etc. – og overalt synes menneskene å oppsoke makter hvor de kan gi seg hen og la den indre selvstendige frihetskilde ligge torr. Man tenker slik som "man" tenker. Man liker å forsvinne inn i større eller mindre grupper hvor ens eget ansvar synes å falle bort.

Våre sjeler er ufrie og syke. De kan ikke bli friske fra i dag til i morgen. Men vi kan stille oss inn i sunnhetsretningen, frihetsretningen. Frihet er bare virkelig som retningskraft, som først og fremst virker som tenkevilje.

Försteutgave:

Meddelelser fra Rudolf Steinerskolen, Bergen 1944/4

www.joergensmit.org er webbadressen til material av og om Jørgen Smit.
Biografisk material, utgivelser, foredrag, arbeidsplasser o.s.v. utgitt av Rembert Biemond